

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Pojetí sebevraždy ve stoické filozofii
Šárka Novotná

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Pojetí sebevraždy ve stoické filozofii

Šárka Novotná

Vedoucí práce:

Mgr. Radim Kočandrlé, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Radimovi Kočandrlemu, Ph.D., za cenné rady, podnětné připomínky a vedení mé práce.

Obsah

1. ÚVOD	1
2. KLASICKÉ OBDOBÍ ŘECKÉ FILOZOFIE	2
2.1. Platón (427-347 př.n.l.)	2
2.1.2. Faidón	3
2.1.3. Zákony	5
2.2. Aristoteles (384-322 př.n.l.)	6
2.3. Kynikové	7
3. STOICISMUS	10
3.1. Období rané Stoy	12
3.1.2. Zenón z Kitia (336-264 př.n.l.)	13
3.1.3. Zenónovi žáci	15
3.1.4. Chrysippos ze Soloi (asi 280-207 př.n.l.)	18
3.2. Období střední Stoy	21
3.2.2. Marcus Tullius Cicero (106-43 př.n.l.).....	22
3.3. Období pozdní Stoy	25
3.3.2. Lucius Annaeus Seneca (4 př. n. l. – 65 n. l.).....	27
3.3.3. Epiktétos (50 – 135 n. l.)	30
3.3.4. Marcus Aurelius Antoninus (121 – 180 n. l.)	33
4. ZÁVĚR	37
5. SEZNAM CITOVANÝCH SPISŮ A ZKRATEK ANTICKÝCH AUTORŮ ..	40
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	42
6.1. Primární literatura	42
6.2. Sekundární literatura	43
6.2.2. Internetové zdroje.....	43
7. RESUMÉ	44

1. Úvod

Cílem bakalářské práce je podat přehled o vývoji názorů na otázky života, smrti a sebevraždy, ve stoické filosofii. Vzhledem k tomu, že stoicismus v mnohém čerpá z předchozích filosofických koncepcí, je začátek této práce věnován Sókratovi, Platónovi, Aristotelovi a škole kyniků. V dalších kapitolách se budu zabývat obdobím rané, střední a pozdní Stoy, ve které se otázka sebevraždy řeší mnohem více než v předchozích etapách.

Můžeme říci, že pohled na sebevraždu se v dějinách lidstva značně měnil. Ve většině starověkých civilizací byla sebevražda společností přijímána, v některých případech dokonce společensky vyžadována. Například u Galů, Vizigótů, Thráků, Venetů, Vandalů, Gótů a dalších volila dobrovolnou smrt většina starších osob. Ve starověkém Řecku nebyla sebevražda odsuzována. Byla však doba, kdy i ve starověkém Řecku byli sebevrazi pohřbíváni mimo město. Uznávaná byla pouze sebevražda z chvályhodných pohnutek (jako zachování cti, záchrana vlasti apod.). Ve starověkém Řecku i Římě bylo možné obrátit se s žádostí o povolení sebevraždy na senát, který žádosti buď vyhověl, nebo ji zamítl. S nástupem stoicismu a epikureismu se ovšem pole povolených možných důvodů k sebevraždě značně rozšířilo.¹ A o tom bude pojednávat má práce. Citovaná díla primární literatury jsou vždy v českých nebo slovenských překladech, nikdy ne v původním jazyce.

---

¹ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 10.

2. Klasické období řecké filozofie

Antické Řecko je základem evropské civilizace, jeho klasické období trvalo od roku 500 př. n. l. až 336 př. n. l.² V tomto historickém období se v Řecku stala řada významných událostí: proběhly Řeckoperské války či peloponéská válka a vznikl první athénský námořní spolek. Filozofové v období klasické řecké filozofie navazovali na úvahy svých předchůdců ze sklonku archaického období (8-6 st. př. n. l.), kterými byli například Hérakleitos z Efesu či Xenofanés. Mezi představitele klasického období můžeme řadit sofisty, takzvané profesionální učitele moudrosti; Athénana Sókrata a jeho žáka Platóna, kyniky a vývoj filozofie v klasickém období završil Aristotelés ze Stageiru.³

Čtvrté století před naším letopočtem bylo obdobím největšího rozmachu starořecké filozofie. Školy založené Platónem a Aristotelem se staly centry nejen antické filozofie, ale také antické vědy, především matematiky, fyziky, astronomie, biologie a širokého okruhu věd humanitních. Na období klasické navazuje období hellénistické (po roce 336 př. n. l.).⁴

2.1. Platón (427-347 př.n.l.)

Platón pocházel z Athén, v Athénách též v roce 347 př.n.l. umírá. V roce 407 př.n.l. se stal žákem Sókratovým. Roku 387 př.n.l. založil filozofickou školu Akadémií. Je autorem mnoha slavných děl, například: dialogy *Obrana Sókratova*, *Menón*, *Symposion*, *Faidros*, *Políteiá* a díla, z kterých budeme čerpat: *Faidón* a *Zákony*. Platón je autorem nauky o idejích jako pravzorech všech existujících jsoucen. Ideje jsou zdrojem dobra, a co je dobré, je zároveň i krásné. U Platóna se tak ontologie pozoruhodným způsobem prolíná s etikou a estetikou. Svou teorii poznání Platón znázornil ve slavném podobenství o jeskyni. Duše je

² Hradečný P., *Dějiny Řecka*, 1998, s. 671.

³ Hradečný P., *Dějiny Řecka*, 1998, s. 35-49.

⁴ Asmus, V. F., *Antická filozofie*, 1986, s. 387.

v jeho pojetí nesmrtelná.⁵ Platón měl mnoho žáků, například Xenokrata z Chalkédonu (396-314 př.n.l.) či Aristotela ze Stageiry (384-322 př.n.l.), jeho nejnadanějšího žáka, o kterém pojednáme blíže dále. Vedení školy po něm převzal Speusippos z Athén (asi 409-339 př.n.l.).⁶

Platónův názor na sebevraždu nám mohou přiblížit i následující úryvky: „Sebevrah je podoben vojáku na stráži, který nesmí odejít, vždyť my lidé jsme majetkem bohů, kteří se hněvají, když se zabijeme, stejně jako bychom se hněvali my, kdyby někdo ničil náš majetek.“⁷ Platón byl proti sebevraždám. Pokládal člověka za majetek bohů, a jejich hněv přirovnával ke hněvu, jakým by byl jat člověk, kdyby mu zničili jeho majetek. Připouštěl však racionální sebevraždu na pokyn úředníků: „Odsuzovat sebevraha lze pouze tehdy, jestliže jednal bez dovolení úřadů, nebyl-li k sebevraždě dohnán strastiplnou a nesnesitelnou situací anebo z obavy, že ho čeká budoucnost plná neštěstí.“⁸ V *Obraně Sókratově* je smrt přirovnávána k něčemu, jako je blažený spánek, v kterém nemáme snů.⁹

2.1.2. Faidón

Dialog *Faidón* pojednává o nesmrtelnosti duše, řadí se mezi díla etická. Tato kniha je o posledním dni Sókratově, kdy Sókratés při západu slunce vypije podaný jed a zemře. Sókratés překvapuje okolí tím, že se na smrt dívá bez obvyklého lidského strachu. První, co podle jeho mínění bere smrti její hrůzu, je víra, že i po smrti je člověk pod vládou dobra. „Filosof umírá s krásnou nadějí, neboť filosofii, ustavičným odlučováním duše od těla, se připravoval na její úplné odloučení, osvobození a očištění.“¹⁰ Smrt ho přenese ze světa smyslů. Logos naučil člověka vítězit

⁵ Blecha I., *Filosofie*, 2004, s. 37-39.

⁶ DL, III, 46.

⁷ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 405.

⁸ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 318.

⁹ Platón, Phd. úvod F. Němce, str. 8.

¹⁰ Platón, Phd. úvod F. Němce, str. 6.

nad smrtí. Je třeba nestarat se o tělo, nic od něho nechtít, povznést se nad poznatky smyslů-v tom je vítězství filosofovo nad smrtí.¹¹

Na začátku spisu vede dialog Echekratés s Faidónem. Echekrata zajímá, jaký byl skon Sókratův.¹² Dále se dozvídáme, proč je zakázáno sebe sama zabíjet: „My lidé jsme v jakémisi vězení, a člověk se z něho nesmí vyprošťovati ani utíkati. Ta věc je pro mne příliš vysoká a nesnadno pochopitelná; avšak tohle se mi zdá, Kebéte, dobré, že bozi nás mají na péči a my lidé že jsme bohům částí jejich majetku. Či tobě se tak nezdá? Ano, praví Kebés. Nuže, řekl Sókratés, také ty, kdyby se usmrtil někdo z tvé čeledi, aniž bys byl projevil, že chceš jeho smrti, také ty by ses jistě na něj horšil, a kdybys měl nějaký trest, trestal bys ho. Ovšem, odpověděl Kebés. Tedy ani takto není bezdůvodné, že člověk nesmí sebe dříve usmrtiti, dokud mu bůh nepošle nějakou nutnost, jako je ta, která nyní doléhá na mne.“¹³ Sókratés tedy odmítá bezdůvodnou sebevraždu, důvod k ní nám může seslat pouze Bůh, jakožto náš vlastník.

Muž, který stráví svůj život ve filozofii, může podle Sókrata právem očekávat, že se mu po smrti dostane na onom světě největšího dobra. Toto největší dobro vidí v dokonalém poznání, moudrosti. Dále Sókratés definuje, co je myšleno slovem smrt: „Znamená snad smrt něco jiného, než odloučení duše od těla? A býti mrtev že znamená to, že tělo, odloučeno od duše, se dostane zvlášť samo o sobě, a zvlášť jest sama o sobě duše, odloučena od těla? Jest snad smrt něco jiného než toto? Ne, právě toto.“¹⁴ Také říká, že: „Opravdoví filosofové se připravují k umírání a smrt je ze všech lidí jim nejméně strašná.“¹⁵

---

¹¹ Platón, Phd. úvod F. Němce, str. 8.

¹² Platón, Phd. 57b.

¹³ Platón, Phd. 62b-c.

¹⁴ Platón, Phd. 64c.

¹⁵ Platón, Phd 67e.

2.1.3. Zákony

Spis *Zákony* neboli o zákonodárství se řadí mezi díla politická. Sebevraždou se v *Zákonech* Platón zabývá v deváté knize. Rozmlouvá zde neznámý athénský host-tedy nejedná se o Sókrata, ale o nejmenovaného starce, a to za nejdelšího letního dne s dalšími dvěma starci: s Kleiniasem z Kréty a Lakedaimoňanem Megillem. V této knize se zabývá činy ve společnosti, které by měly být odsouzeny, a navrhuje, jak by měly být potrestány.

Nejdříve se zabývá svatokrádeží. Tvrdí, že: „...každý muž má ctít to, co je krásné a spravedlivé; avšak před společností zlých prchej bez ohlednutí. A jestliže ti, když to budeš dělat, tvá choroba nějak povolí, je dobře; pakli ne, považ, že krásnější je smrt a odejdi ze života.“¹⁶ Platón zde uvádí příklad, kdy je možné se rozhodnout ukončit svůj život, bez potrestání.

„A kdo usmrtí člověka ze všech nejbližšího, a jak se říká, nejmilejšího-co se mu má stát? Míním toho, kdo usmrtí sám sebe, násilně se připravuje o úděl přisouzeného života, ačkoli mu to ani obec rozsudkem neuložila, ani nebyl k tomu donucen tím, že by byl na něho dopadl nadmíru bolestný a neuniknutelný osud, ani se mu nedostalo nějaké bezvýchodné hanby, s kterou by nebylo možno žít, nýbrž z lenosti a z nemůžné zbabělosti sám sobě uloží bezprávný trest. Jaké ostatní obřady se mají s tímto konati vzhledem k očistám a pohřbení, ví bůh, a nejbližší příbuzní se mají na to zeptat vykladačů těch obřadů a spolu i zákonů o tom daných a dělat s nimi podle příkazů. Co se týče hrobů, mají je mít takto zahynutí především osaměle, kde není nikdo vedle pohřben, a dále jest je pohřbít bez slávy na hranicích dvanácti dílů země, na místech neplodných a bezejmenných a neoznačovat hroby ani pomníky

---

¹⁶ Platón, Leg. 854c.

ani jmény.“¹⁷ Takovýto trest tedy volí Platón pro sebevrahy, kteří neměli řádný důvod ke svému činu-posmrtné vyhoštění z města a přisuzuje jim bezejmenný, neoznačený hrob. Trest smrti pak soudce doporučuje takovým lidem, kteří jsou „nevyléčitelní“, u kterých zklamaly ostatní formy trestu neboli snahy o nápravu, i výchova a pěstování. Trest smrti je v tomto případě Platónem reprezentován jako nejmenší z těch zel. Navíc slouží i jako výstraha pro ostatní.¹⁸

2.2. Aristoteles (384-322 př.n.l.)

Aristoteles se narodil ve Stageiře. Roku 367 před naším letopočtem vstoupil do Platónovy Akademie v Athénách. Byl učitelem Alexandra Makedonského a měl syna Nikomacha. V roce 335 př.n.l. založil v Athénách obdobu Platónovy Akademie-Lykeium. Na rozdíl od Platóna nevěřil v nesmrtelnost duše. Je autorem například těchto spisů: *Kategorie*, *Fyzika*, *Metafyzika*, *Rétorika*, *Politika* a *Etika Nikomachova*, z níž budeme později čerpat informace o jeho postoji ke smrti a sebevraždě. Jeho učení je velmi rozsáhlé, je například autorem učení o podstatě a o kategoriích, zabýval se i metafyzikou. Dodnes se jedná o jednoho z největších myslitelů všech dob.¹⁹ Zemřel na poloostrově Chalkidické.²⁰ Z velkého počtu jeho žáků nejvíce vynikal Theofrastos (asi 370-285 př.n.l.).²¹ Aristotelés založil mnoho oborů: srovnávací fyziologii, logiku, historii, filozofii a anatomii.²²

Podle Aristotela je smrt nejstrašnější věcí, protože je koncem, a: „zdá se, že pro zemřelého již není dobra ani zla. Ale nezdá se také, že by se statečnost vztahovala ke každé smrti, například na moři nebo v nemocech. V kterých případech tedy? Či snad v nejkrásnějších? Takové jsou ve válce; jest to zajisté v největším a nejkrásnějším

¹⁷ Platón, Leg. 873c-d.

¹⁸ Platón, Leg. 854d-e.

¹⁹ Blecha I., *Filosofie*, 2004, s. 41.

²⁰ DL V, 6.

²¹ DL V, 35.

²² Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 330.

nebezpečí. S tím souhlasí tedy pocty v obcích a u samovládců.²³ Autor říká, že strach bychom neměli mít před krásnou smrtí, například ve válce. Dále se dozvídáme, že: „přivoditi si však smrt, abychom se vyhnuli chudobě nebo hoři lásky anebo vůbec nějakému zármutku, nenáleží člověku statečnému, nýbrž spíše zbabělci; jest totiž změkčilostí vyhýbat se protivenstvím, i nepodstupuje smrt sebevrah proto, že jest to krásné, nýbrž proto, že se vyhýbá zlu.“²⁴ Aristoteles stejně jako Platón sebevraždu zamítá. Smrt je krásná v případě, kdy člověku hrozí hanba-v tomto případě sebevraždu Aristoteles připouští.²⁵

Statečný ve vlastním smyslu je podle autora ten, kdo nemá strach před krásnou smrtí a před tím, co smrtí bezprostředně hrozí-například válka, plavba po moři či nemoc.²⁶ Na začátku páté knihy *Etiky Nikomachovy* se dozvídáme, že: „ten však, kdo se usmrcuje ze zlosti, činí dobrovolně proti správnému úsudku to, čeho zákon nepřipouští; jedná tedy nespravedlivě.“²⁷ Tato nespravedlnost je podle Aristotela mířená nejen proti samotnému sebevrahovi, nýbrž i proti obci, která také utrpí újmu.

„Sebevražda, to je zločin proti státu.“²⁸ Aristoteles považuje sebevraždu za odsouzeníhodnou za všech okolností. „Sebevražda oslabuje obec, neboť jí bere užitečné občany a tento čin na ni přivolává hněv bohů.“²⁹

2.3. Kynikové

Kynismus byl v antickém Řecku filosofickou školou, kterou ve 4. století př. n. l. založil Antisthenés, žák Sókratův. Úzké sepětí mezi

²³ Aristotelés, EN 1115a25-35.

²⁴ Aristotelés, EN 1116a10-15.

²⁵ Aristotelés, EN 1116b22.

²⁶ Aristotelés, EN 1115a32.

²⁷ Aristotelés, EN 1138a5-10.

²⁸ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 401.

²⁹ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 318.

kynismem a stoicismem bylo ve starověku obecně známou věcí. Obě dvě školy byly ovlivněny Antisthénem.³⁰

Kynikové souhlasně s Aristónem z Chiu usilují o odstranění logiky i fyziky, je potřeba všímat si jedině etiky. Zavrhnou i obvyklé vědní obory, mimo jiné i hudbu, což dokazuje tento citát: „Jen rozum mužům dobře obce spravuje i dům, ne na kitharu hra a píšťalu.“³¹ Ve shodě se stoiky hlásají, že cílem je ctnostný život-toto učení inspirovalo Zenóna z Kitia. Ctnosti se lze naučit a pak jí již nelze pozbyť. Vyznávají prostý život, kdy jedí pouze tak, aby neměli hlad. Někteří z nich se živí pouze zeleninou a pijí jen vodu. Na sobě nosili jen pláštík. Opovrhují bohatstvím, slávou a urozeným původem. Přebývají v nahodilých úkrytech, i v sudech jako Diogenés, který říkal: „Je výsadou bohů ničeho nepotřebovat a výsadou těch, kteří jsou jim podobni, mít jen málo potřeb.“³² Moudrý prý je hoden lásky, je bez chyb, je přítelem sobě podobnému a nic nesvěřuje náhodě. To, co je uprostřed mezi ctností a špatností-tedy i smrt, prohlašují stejně jako Aristón z Chiu za něco, v čem není rozdíl.³³

Kynikové ze svého učení učinili apologii sebevraždy: „Za dobro může život považovat jen hlupák, moudrý jej sleduje lhostejně, rovněž smrt se mu zdá být žádoucí,“³⁴ říkali v podstatě. Mnoho kyniků, věrno svému učení, spáchalo sebevraždu, a opustilo tak po duševní přípravě tento pozemský svět, kde se lidé klaněli pohanským modlám, zatímco kynikové vyznávali určitou formu deismu. Vlastí člověka byl celý vesmír, pozemská smrt tedy pro kyniky nebyla ničím. Ze zástupců kyniků, kteří spáchali sebevraždu, jmenujme Diogena ze Sinópy, Stilpóna z Megaru, Menippose, Metrokla či Peregrina. Peregrinos se nechal zaživa upálit, aby naučil lidi pohrdat smrtí a utrpením. Kynikové poprvé nabízeli lidem smrt i z jiných důvodů, než je z přinucení okolnostmi a pro záchranu cti.³⁵

³⁰ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 62.

³¹ DL VI, 103.

³² DL VI, 104.

³³ DL VI, 105.

³⁴ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 319.

³⁵ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 319-320.

Byli ochotni obhajovat sebevraždu spáchanou ze zcela triviálních důvodů. Pokud člověk nemůže žít zcela rozumně, je pro něj sebevražda tou nejlepší věcí. Právo na sebevraždu však kynici nevyvyšují nad jiná práva, která máme-sebevražda je pro ně opravdu věcí indiferentní.³⁶

Zakladatelem kynické školy byl **Antisthénés** (asi 440-336 př.n.l.), který za největší blaženost považoval zemřít ve štěstí.³⁷ Antisthenés byl posluchačem Sókrata. Z jeho spisů můžeme jmenovat *O úmrtí* či *O životě a smrti*. Jeho žákem byl **Díogenés** (412-323 př.n.l.), podle kterého by měl mít člověk do života připravený buď rozum, nebo provaz.³⁸ Kolují různé zprávy o jeho smrti. Podle jedněch zemřel až skoro v devadesáti letech, zachvácen cholerou. Podle druhých si sám zastavil dech. Někteří tvrdí, že umíraje jim nařídil, aby ho pohodili nepohřbeného, aby všechna dravá zvířata z něj dostala svůj podíl.³⁹ Je autorem například těchto spisů: *Sísifos*, *Anekdoty*, *Umění mravů* či *Athénský lid*.⁴⁰ Mezi jeho žáky lze počítat například Monimose ze Syrakús (kolem r. 340) nebo Onésikrita (kolem r. 330).⁴¹ Pohrdal bohatstvím a bydlel proto v souladu se svým přesvědčením v sudu. Ačkoliv byl Diogenés současník Aristotela, měl s ním pouze velmi málo společného.⁴²

Dále můžeme zmínit filozofa **Kratéta** z Théb (kolem r. 328), dalšího z žáků Diogena. I on opovrhoval vlastněním majetku. „A lásku tiší hlad a ne-li, tedy čas; když to ti nepomůže, užij provazu!“,⁴³ říkával tento filozof. Když pozoroval, že se již blíží smrt, složil si na sebe tento popěvek: „Jdeš již, shrbený brachu, kráčíš v příbytek Hádův, jsa ohnut pod tíží stáří.“⁴⁴ Mezi žáky Kratéta můžeme řadit **Métrokla** z Maróneie (kolem roku 300),

³⁶ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 247-248.

³⁷ DL VI, 5.

³⁸ DL VI, 24.

³⁹ DL VI, 76-79.

⁴⁰ DL VI, 80.

⁴¹ DL VI, 82-84.

⁴² Long, A., *Hellénistická filosofie*, 2003, předmluva, s. 18.

⁴³ DL VI, 86.

⁴⁴ DL VI, 92.

který chtěl spáchat sebevraždu. Kratés ho však rozumnými důvody přesvědčil v pokračování v životě. Hlásal, že bohatství je škodlivé, pokud ho neužíváme důstojným způsobem. Nakonec Métroklés sebevraždu spáchal, zadržel dech. Z jeho žáků jmenujme Theombrota a Kleomena.⁴⁵ Učením kyniků byla zaujata i sestra Métrokleova; Hipparchia (kolem r. 300). Hipparchia se stala ženou Kratéta. Ve třetím století př. n. l. kynickou školu dále rozvíjí Menippos, autor spisu *Říše mrtvých*, a Menedémos.⁴⁶

Po smrti Alexandra Velikého roku 329 před naším letopočtem hovoříme o epoše hellénismu. V období hellénismu se v řeckém světě zrodili filozofové, kteří naprosto změnili vztah člověka a smrti, tedy stoicismus a epikureismus. Tyto dva myšlenkové proudy mají zdroj již právě u kyniků. Jedná se o dvojí filozofii, jejíž odkaz bude bez přerušení pokračovat po staletí a jež poskytne důvody nejedné sebevraždě po celou dobu klasického starověku.⁴⁷

3. Stoicismus

Název stoicismus je odvozen od sloupořadí „stoá“, přesněji „poikilé stoá“ (pestré sloupořadí), místa, kde se v Athénách shromažďovali adeпти školy. Základy stoicismu položil kolem roku 308 př. n. l. Zenón z Kitia, jehož myšlenky jsou skutečným dogmatem obhajujícím sebevraždy. Pokud člověk nemá důvod žít, učení stoiků vede nutně k sebevraždě jako k poslední realitě, která se nabízí.⁴⁸ Stoicismus byl nejdůležitějším a nevlivnějším plodem hellénistické filozofie. Po více než čtyři sta let se pyšnil velkým počtem věrných přívrženců z řad vzdělaných mužů řeckořímského světa a jeho působení se neomezovalo jen na klasický starověk. Mnozí z křesťanských otců byli stoicismem poznamenáni hlouběji, než si sami uvědomovali. Od renesance po novověk byl vliv stoického morálního učení na západní kulturu pronikavý.

---

⁴⁵ DL VI, 94-95.

⁴⁶ DL VI, 96-102.

⁴⁷ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 320.

⁴⁸ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 320.

Nejvýznamnějšími šířiteli stoického učení byli Cicero, Seneca a Marcus Aurelius. Vliv stoicismu je živý i dnes, upomíná na něj výrok „stoický klid“. Stoicismus ve své podstatě znamená obrněnost ducha vůči nepříznivému osudu.⁴⁹

Stoici byli s oblibou a přímo notoricky kritizováni nejen epikurejci, ale také akademiky, skeptiky a po znovuoživení peripatetické školy i peripatetiky. Pokud bývá někde uvedeno, že toto je názor stoiků, málo kdy bývá uvedeno i přesné jméno autora, který daný názor napsal. Už Seneca si stěžoval, že nemůže určit, zda je to které konkrétní stanovisko Zenóna, Kleanta nebo Chrysippa, Panateia či Posidonia.⁵⁰

Stoická psychologie tvrdí, že specifickou vlastností duše člověka je, že je obdařená rozumem. To znamená, že život podle rozumu nebo život motivovaný racionálními etickými ctnostmi bude jakýmsi nejzákladnějším přirozeným určením člověka, jakousi jeho přirozeností (fysis), kterou má člověk uskutečňovat, nebo se k ní alespoň přibližovat. Do skupiny věcí, které jsou mimo přirozenost člověka budou patřit vnější skutečnosti, které nemohou nijak napomáhat ani překážet rozvíjení způsobu života vedeného rozumem nebo jednoduše nemají žádný přímý vztah k sféře specificky lidského: sudý nebo lichý počet vlasů na hlavě, sudý nebo lichý počet hvězd. Ačkoliv stojí mimo přirozenost člověka neznámá to, že nemohou být v nějakém jiném smyslu přirozené. Sudý nebo lichý počet vlasů na hlavě tedy nepatří do sféry, která je v absolutním smyslu mimo oblasti přirozenosti, ale jen v tom smyslu, pokud máme na mysli přirozenost člověka jako rozumně se rozhodující a konající bytosti.⁵¹

Zvláštní byl postoj stoiků k sebevraždě. Neodsuzovali ji, dokonce ji dovoľovali. Vše záleží na svobodném rozhodnutí, ukončíme-li dobrovolně

⁴⁹ Long, A., Hellénistická filosofie, 2003, s. 140.

⁵⁰ GAHÉR, František, Princípy stoickej fyziky I, Univ. Komenského v Bratislavě, <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/klmv/PRINCIPY_STOICKEJ_FYZIKY_I.pdf> (1.2.2013)

⁵¹ KALÁŠ, Andrej. Stoická etika. Pro-fil, <http://profil.muni.cz/01_2002/kalas_stoickaetika.html>, (1.2.2013)

svůj život. Mnozí stoikové zvolili dobrovolnou smrt jako způsob ukončení svého života, například Zénón či Kleanthés.⁵²

3.1. Období rané Stoy

Jednou z velkých nesnází, jež v moderní době přispěla k opomíjení stoicismu, je stav našich pramenů. Dějiny Stoy bývají často rozdělovány na tři období – rané, střední a pozdní – a teprve poslední z nich, zachycené především ve spisech Seneky, Epiktéta a Marka Aurelia, je doloženo nejlépe. Pokud jde o raný stoicismus, reprezentovaný obdobím od Zenóna po Antipatra, a střední stoicismus, vymezený obdobím žití Panatoia a Poseidóna, musíme si vystačit s citáty a shrnutími pozdějších spisovatelů. Z těchto prvních dvou období se nedochovalo žádné dílo stoických filozofů v úplnosti.⁵³ Vycházet budeme především z knih Díogena Laertia a Zlomků starých stoiků.

Stoici v čele se Zenónem rozeznávají tři části filozofického výkladu: logiku, etiku a fyziku. Logika se dále dělí na rétoriku a dialektiku.⁵⁴ Etiku rozděluje dále na výklad o pudu, dobru a zlu, o vášních, ctnosti, cíli, první hodnotě, činech, povinnostech, o pobídkách k činu a o odvracení od něho.⁵⁵ Sebevražda není ani zdaleka středem etické teorie starých stoiků, ale je naopak zmiňována jakoby mimochodem.⁵⁶ Fyzika se dělí na část pojednávající o tělesech, počátcích, prvcích, bozích a podobně.⁵⁷

Podle názorů stoiků je příroda umělecky působící oheň, který soustavně směřuje k plození; je to jakýsi ohnivý tvůrčí dech. Duše je přírodní výtvar schopný smyslového vnímání; je to nám vrozený životní

---

⁵² Epiktetos, *Diss.* předmluva L. Svobody (s. 11).

⁵³ Epiktetos, *Diss.* II, 10 (s. 149).

⁵⁴ DL VII, 39-41.

⁵⁵ DL VII, 84.

⁵⁶ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 252.

⁵⁷ DL VII, 132.

dech. Proto je jednak tělesná, jednak trvá dále po smrti; je však zničitelná.⁵⁸

3.1.2. Zenón z Kitia (336-264 př.n.l.)

Zenón byl syn Mnáseův nebo Démeův. Pocházel z Kitia na Kypru a byl žákem Kratétovým-kynikem, dále pak byl žákem Stilpóna a deset let Xenokrata. Napsal mnoho děl: *Stát*, *O životě podle přírody*, *O pudu neboli přirozenosti člověka*, *O vášních*, *O mravnosti*, aj. V Athénách byl velmi oblíben, i u krále makedonského-Antigona.⁵⁹ Byl zakladatelem stoické školy, v mnohém navazoval na učení kynické. Kolem roku 301-300 před Kristem se Zenón z Kitia začal – podle slov Diogena Laertia – sem a tam procházet Malovaným sloupořadím (Stoa poikilé) v Athénách a vést zde filozofické hovory. Stoa lemovala jednu stranu velkého náměstí starověkých Athén. V mnohém čerpal ze Sókrata. Přejal také některé radikální kynické postoje; například že za určitých okolností je incest či kanibalismus ospravedlnitelný.⁶⁰ Podle jedné teorie Zenón skonal v 98 letech odcházeje ze školy. Klopýtl, a zlomil si prst. Udeřiv rukou o zem, pronesl tato slova z *Niobé*: „Jdu již, proč pak voláš mě?“ a bez odkladu se zabil.⁶¹ Zenón se tedy mohl domnívat, že se mu zlomením prstu dostalo pokynu k odchodu.

Zenón v knize *O přirozenosti člověka* vyhlásil, že cílem člověka je žít v souladu s přírodou. Společný zákon, podle nějž bychom měli jednat, je rozum, který vším proniká a je totožný s Diem.⁶² Zenón i jeho žáci řadí smrt s nemocí, bolestí a slabostí mezi věci, které nejsou ani dobré, ani zlé. Jsou to věci nerozhodující a lhostejné, jen podle druhu žádoucí, jsou tedy indiferentní.⁶³ Nerozhodující věci nepřispívají ani k dobru, ani ke zlu. Nevzbuzují ani tužbu, ani odpor. Stoici dále dělí nerozhodné věci na věci

---

⁵⁸ DL VII, 156.

⁵⁹ DL VII, 1-7.

⁶⁰ Long, A., *Hellénistická filosofie*, 2003, s. 142-144.

⁶¹ DL VII, 28.

⁶² DL VII, 87-88.

⁶³ DL VII, 102-103.

přednostní a nepřednostní.⁶⁴ Mezi věci přednostní patří věci s hodnotou, například tedy život, zdraví nebo síla. Nepřednostní jsou z věcí týkajících se těla smrt, slabost a například ošklivost.⁶⁵

Vášeň je podle Zenóna nerozumný a nepřirozený pohyb duše nebo nadměrný pud. Vášně jsou příčinami nestálosti mysli.⁶⁶ O sebevraždě se zmiňuje v souvislosti s mudrcem, který: „se zbaví života, bude-li mít pro to rozumný důvod, buď na záchranu vlasti nebo přátel, nebo bude-li snášet příliš krutou bolest, způsobenou buď zmrzačením, nebo nevyлéčitelnými nemocemi.“⁶⁷ Zenón tedy sebevraždu povoluje, pouze však na popud rozumu, který zváží, zda má k ukončení života pádný důvod, kterým může být fyzické utrpení či záchrana milovaných osob nebo vlasti.

Svět je podle Zenóna a jeho žáků jeden, je ohraničený a má tvar koule, neboť takovýto tvar je nejvhodnější pro pohyb. Svět je též nezničitelný.⁶⁸ Za podstatu boha pokládá Zenón společně s Chrysippem celý svět a oblohu, přírodu pak vidí jako samu od sebe se pohybující sílu.⁶⁹ Smrt pro Zenóna představuje odloučení duše od těla. Od těla se neodlučuje nic, co je tělesné, protože netělesné se tělesného nemůže dotknout. Duše se však těla dotýká i se od něj odlučuje; což znamená, že je tělesná.⁷⁰ Zenón používal tento sylogismus: „Žádné zlo nepřináší slávu; smrt však přináší slávu: tedy smrt není zlem.“⁷¹ Dále také řekl, že: „Umírající je třeba hodit zvěři, nebo je spálit.“⁷² Podle jedné rady se máme, pokud nás těší žít společně s Řeky, seznámit se Sokratem a Zenónem: jeden nás naučí, jak umřít pokud bude třeba, druhý pak, jak to bude potřeba.⁷³

---

⁶⁴ DL VII, 105.

⁶⁵ DL VII, 106.

⁶⁶ DL VII, 110.

⁶⁷ DL VII, 130.

⁶⁸ DL VII, 140-141.

⁶⁹ DL VII, 148.

⁷⁰ Nemesius, De natura hominum, 2 (SVF I, 137).

⁷¹ Seneca, Epistulae, 82, 7 (SVF I, 196).

⁷² Epiphanius, Adversus haeres, III 36 (SVF I, 253).

⁷³ Seneca, Epistulae, 104, 21 (SVF I, 258).

3.1.3. Zenónovi žáci

Po sebevraždě Zenóna vedl školu jeho věrný posluchač Kleanthés z Assu (331-233/2 př.n.l.), původně pastýř podléhající svými názory lidové tradici. Kleanthés také schápal sebevraždu. Z ostatních Zenónových žáků žádný ne vynikal přílišnou originalitou. Mnozí z nich se dokonce nechali ovlivnit i jinými, nestoickými učenými. Mezi žáky Zenóna se řadí: Ariston z Chiu, Apolofanes, Herillos z Kartága, Persaios z Kitia, „odpadlík“ od stoického učení Dionysios z Herakleie. Kleanthovými žáky byli Sfairos, básník Aratos ze Soloi (přibližně 310-245 př.n.l.) a Chrysippos ze Soloi (okolo 280-205 př.n.l.). Chrysippos ze Soloi bývá označován jako druhý zakladatel školy, zasloužil se o zachování a rozšíření Zenónova učení a o jeho přijetí do odborných kruhů. Chrysippovým nástupcem byl Zenon z Tazu, také Diogenes Babylonský (asi 240-152 př.n.l.), Antipatros z Tarzu a Apollodoros ze Seleukie, Archemedios z Tarzu a Boethos ze Sidonu.⁷⁴

Aristón z Chiu (asi kolem r. 260) byl syn Miltiadův, jenž zavedl učení o lhostejnosti.⁷⁵ Aristón Holohlavý z Chiu byl nazývaný Sirénou. Cíl života viděl v nečinění rozdílů mezi věcmi, které jsou uprostřed mezi ctností a špatností. Nepřipouští mezi nimi nějakou výjimku, ke všem se chová stejně. Zavrhoval logiku i fyziku, protože jsou nad naše chápání, vyznával pouze etiku. Říkal, že z věcí, které zkoumají filosofii, se nás jedny týkají, druhé vůbec ne a jiné jsou nad naše možnosti. Nás se týká etika. Netýká se nás dialektika, protože nemá vztah ke zlepšení života. Nad naše možnosti je fyzika, protože je nemožno jí poznat, ani nám nemůže být užitečná.⁷⁶ Ctnost uznával vzhledem k určitému případu, nezaváděl tedy mnohé ctnosti jako Zenón. Svým učením v Kynosargu nabyt takového vlivu, že byl nazýván za zakladatele sekty. Tvrdil, že mudrc má odmítat jakoukoliv domněnku. Napsal například tyto spisy:

⁷⁴ Zlomky starých stoiků, předmluva J. Martinka, str. 15.

⁷⁵ DL VII, 37.

⁷⁶ Stobaeus, Eclogae, II 8, 13 (SVF I, 352).

*Povzbuzení k filosofii, O učení Zenónově, Proti dialektikům a tak dále. Zemřel na sluneční úpal-byl totiž holohlavý.*⁷⁷

Aristón říká: „Ukazuješ hladovému, co by měl dělat, kdyby byl sytý; raději ho zbav hladu, který mu pronikl až do kostí. To samé ti říkám o všech chybách: chyby je třeba odstranit, ne dávat ponaučení, které je neúčinné. Dokud nezaženeš chybné domněnky, kterými trpíme, ani lakomý neposlechne, jak má nakládat s penězi, ani bázlivý, jak má nakládat s nebezpečím. Musíš dosáhnout toho, aby lakomec nabyl přesvědčení, že peníze nejsou ani dobrem, ani zlem. Ukaž mu mnoho bídných boháčů, přesvědč ho, že toho, čeho se u lidí lekáme, není třeba se obávat tak, jak se o tom mluví, nevyjímajíc bolest ani smrt. Při smrti, kterou podle zákona přírody musíme podstoupit, je často velkou útěchou, že se k nikomu nevrací. Při bolesti je lékem nepoddajnost ducha. Nejlepší vlastností bolesti je, že ta bolest, která trvá dlouho, nemůže být velká, a ta bolest, která je velká, nemůže trvat dlouho. Je třeba statečně přijímat všechno, co nám naděluje nevyhnutelnost světa.“⁷⁸ Pro Aristóna je tedy smrt čímsi nevyhnutelným, proto bychom se jí neměli bránit. Smrt je v jeho pojetí indiferentní. Za zlo pokládal pouze to, co je hanebné.⁷⁹

Hérillos z Kartága (kolem r. 260) prohlásil za cíl života vědění.⁸⁰ Mysl by měla být chráněna rozumem při přijímání představ. Cíl se však podle něj může měnit na základě okolností a věcí, není pevný. Rozlišuje také cíl hlavní a vedlejší; o hlavní usilují pouze mudrci, o vedlejší i nemoudří. Stejně jako Aristón i Hérillos tvrdil, že věci mezi ctností a špatností jsou nerozhodující, tedy indiferentní. V jeho spisech můžeme nalézt stopy odporu vůči Zenónovi. Jsou to například tyto spisy: *Ethické*

---

⁷⁷ DL VII, 161-164.

⁷⁸ Seneca, Epistulae, 94, 5 (SVF I, 359)

⁷⁹ Cicero, Tusculanae disputationes, V 9, 27 (SVF I, 362)

⁸⁰ DL VII, 37.

*náměty, Zákonodárce, Učitel či Rozmluvy.*⁸¹ Ačkoliv byl Hérillos žákem Zenóna, od jeho učení se odklonil.⁸²

Dionýsios z Hérakleie (kolem r. 260) „Přeběhlík“ nebo i „Odpadlík“, jenž přeložil cíl do rozkoše, neboť kvůli těžké oční chorobě váhal tvrdit, že bolest je věc lhostejná.⁸³ Odpověď Kleanthovi, proč bolest Dionýsios pokládá za zlo, je následující: „Protože navzdory tomu, že jsem se tolik let věnoval filozofii, nemohu snést bolest. A toto je dostatečný důkaz, že bolest je zlem. Mnoho roků jsem strávil studiem filozofie, a přesto nemohu snést bolest: tedy bolest je zlem.“⁸⁴ Byl synem Theofantovým a pocházel z Herakleie. Poslouchal mnoho učenců; nejprve svého spoluobčana Hérakleida, poté Alexína a Menedéma, nakonec i Zénóna. Zkoušel i psát básně, napodoboval Aráta, autora astronomické básně *Fainomena (Zjevy na nebi)*. Poté, co přestal být stoupencem Zenóna, oddával se nepokrytě všem vášním. Můžeme zde vidět jeho odklon k epikureismu. Když mu bylo 80 let, spáchal sebevraždu ve formě hladovění. Uvádějí se tyto jeho spisy: *O rozkoši; O bohatství, vděku a trestu; O zacházení s lidmi* a tak dále. Aristón, Hérillos i Dionýsios se od stoického učení odklonili, nyní se zaměříme na Kleantha, jenž byl nástupcem Zenóna.⁸⁵

Kleanthés z Assu (331-233 př.n.l) byl syn Fainův, pocházel z Assu. Převzal po Zenónovi vedení školy. Zenón Kleantha přirovnal k tvrdým voskovým destičkám, na které se sice těžko píše, ale jež podržují napsané.⁸⁶ Nejprve byl pěstním zápasníkem, když přišel do Athén, měl prý pouze čtyři drachmy. Přidal se k Zenónovi a oddal se nejušlechtilejším způsobem filozofii. Protože byl velmi chudý, stal se

---

⁸¹ DL VII, 165-166.

⁸² Zlomky starých stoiků, předmluva J. Martinka, str. 15.

⁸³ DL VII, 37.

⁸⁴ Cicero, Tusculanae disputationes, II 25, 60 (SVF I, 432)

⁸⁵ DL VII, 167.

⁸⁶ DL VII, 37.

pracovitým, čímž si vysloužil obdiv. Byl však bez přirozených vloh a nadměru těžkopádný.⁸⁷

Stejně jako Zenón tvrdil, že povaha se pozná podle zevnějšku. Když ho kdosi potupil pro jeho stáří, odpověděl mu: „I já bych rád odešel, když však uvážím, že jsem po všech stránkách zdrav a že píšu a čtu, opět zůstávám.“⁸⁸ Napsal mnoho knih, jmenuji pouze některé: *O Zenónově učení o přírodě, O umění, O básníkovi; O tom, že není rozdílu mezi ctností muže a ženy.*⁸⁹ Kleanthés tvrdí, že po smrti všechny duše trvají dále do světového požáru.⁹⁰ Zemřel stejně jako například Dionýsios tím, že odmítal přijímat potravu. Odmítání stravy bylo původně zapříčiněno nemocí dásní, tedy na lékařův pokyn. Kleanthés však v hladovění dobrovolně pokračoval i po vyléčení, říká, že již pokročil příliš daleko na své životní cestě. Podle některých zemřel v osmdesáti letech.⁹¹ Kleanthés se tedy rozhodl pro dobrovolnou smrt v přesvědčení, že je již příliš star.

3.1.4. Chrýsippos ze Soloi (asi 280-207 př.n.l.)

Chrýsippos byl synem Apollónia a pocházel ze Sol nebo z Tarsu. Byl žákem Kleanthovým. Nejprve se cvičil v běhu na velkou vzdálenost, až později se stal posluchačem Zenónovým nebo Kleanthovým. Od jejich učení se však odklonil. Byl velmi nadaný, vynikal například v dialektice, vždyť: „mnozí říkali, že kdyby se bohové zabývali dialektikou, nebyla by to jiná než chrýsippovská“.⁹² Napsal přes 705 spisů, avšak je mu vyčítáno, že mnoho v těchto spisech bylo od cizích autorů, a že témata opakoval.⁹³ Během života se spojil s Arkesiláem a Lákýdem, společně s nimi filozofoval v Akademii. Jako první měl odvalu pro vyučování pod širým

⁸⁷ DL VI, 168-170.

⁸⁸ DL VII, 174.

⁸⁹ DL VII, 175.

⁹⁰ DL VII, 157.

⁹¹ DL VII, 176.

⁹² DL VII, 179.

⁹³ DL VII, 181.

nebem v Lykeiu. Vypráví se, že zemřel na přemíru čistého nesmíšeného vína ve věku 73 let. Podle jiných však zemřel z přemíry smíchu.⁹⁴

Chrýsippos podával mladým, začínajícím filozofům takovéto podobné úsudky, aby se cvičili v myšlení: „Neztratil-li jsi něco, máš to; rohy jsi neztratil, máš tedy rohy.“⁹⁵ Jeho spisy bychom mohli rozdělit do dvou kategorií, a to logické a etické. Mnoho spisů věnoval svým vlastním žákům, nejvíce Zénónovi z Tarsu, který byl nástupce ve vedení stoy. Z jeho spisů jmenujme například: *O starých přírodních filosofech*; *O věcech, jež nejsou žádoucí samy pro sebe* či *O spravedlnosti*. V třetí knize spisu *O spravedlnosti* nabádá asi na tisíci řádcích jíst i maso mrtvých. V druhé knize spisu *O životě a živobytí* zase popisuje, jak si má moudrý člověk opatřovat živobytí: „Proč si je má opatřovat? Proto, aby žil? Život však je věcí nerozhodující.“⁹⁶ Tedy i podle Chrýsippa jsou smrt a život věcmi indiferentními.

Prvním pudem, který živočich má, je podle stoiků pud sebezáchovy. Toto tvrdí Chrysippos v 1. knize spisu *O cílech*. Vlastní každému živočichu jako prvotní je podle něj udržení a vědomí o tom. Příroda živočichovi po stvoření vstúpila lásku k němu samotnému. Rozkoš jako pud vzniká až dodatečně.⁹⁷ Chrysippos dále vykládá, že svět je živou bytostí, opatřenou rozumem, oduševněnou a chápavou, a to v 1. knize *O prozřetelnosti*.⁹⁸ Chrysippos dále praví, že smrt je oddělení duše od těla. Žádná netělesná věc se neodděluje od tělesné, ani se nedotýká tělesného. Duše se dotýká těla i se od něj odlučuje, tedy duše je tělesná.⁹⁹

O názorech Chrýsippa se více dozvíme z následujících dochovaných zlomků: „V celku ani Chrysippos nepokládá lpění na životě

⁹⁴ DL VII, 184-185.

⁹⁵ DL VII, 187.

⁹⁶ DL VII, 188-189.

⁹⁷ DL VII, 85-86.

⁹⁸ DL VII, 142.

⁹⁹ Nemesius, *De natura hominis*, cp. 2 p. 46 (SVF II, 790).

za dobro, ani odchod ze světa za zlo, ale řadí je mezi střední věci. Přesto mají i šťastní někdy povinnost dobrovolně odejít ze života a nešťastní zase zůstat naživu.¹⁰⁰ „Ve třetí knize *O přírodě*, když říkal, že pro nerozumného je lepší žít, než nežít, i když nikdy nebude moudrý, dodává: Totiž lidé mají taková dobra, že zlům někdy dávají přednost před indiferentními věcmi.“¹⁰¹ „Ve spise *Povzbuzení* kárá Platóna, protože řekl, že pro toho, kdo se nenaučil, ani neumí žít, je lepší nežít, a hovoří takto: Tato řeč je jednak v rozporu sama se sebou, jednak vůbec není povzbuzující. Za prvé protože nám ukazuje, že pro nás je nejlepší nežít, a uznává za vhodné nějakým způsobem zemřít, nabádá nás téměř k něčemu jinému než k filozofování. Neboť kdo nežije, nemůže filozofovat, ani se nestane moudrým ten, který dlouhý čas nežil v neštěstí a nezískal zkušenosti. Dále praví, že i zlým patří setrvat při životě, a potom doslova: Poprvé holá ctnost nic nedělá pro to, abychom žili, a tak ani neřest není důvodem, abychom museli odejít.“¹⁰² Chrysippos tedy před smrtí dává přednost filozofování a dlouhé neštěstí s následným získáním zkušeností je podle něj nutný předpoklad k tomu, stát se moudrým. Chrysippos také kritizuje lpění na zevnějšku: „Když není nikdo, kdo by nechtěl raději zemřít, než se přeměnit do podoby nějakého zvířete, i když by si uchoval lidskou mysl, o kolik je bídňější, když v lidské podobě sídlí zdivočelý duch. Mne se to zdá o tolik horší, o kolik je přednější duch než tělo.“¹⁰³

Chrysippos nadále smrt považuje za indiferentní, jako i ostatní ranní stoici. Blíže nespécifikoval povinnost, která velí i šťastným lidem dobrovolně odejít ze života. Dále také říká, že špatný, pošetilý člověk by měl zůstat naživu, tedy nespáchat sebevraždu.¹⁰⁴ Mezi Chrysippovy žáky

¹⁰⁰ Plútarchos, SR, cp. 18 p. 1042d (SVF III, 759).

¹⁰¹ Plútarchos, SR, cp. 18 p. 1042a (SVF III, 760).

¹⁰² Plútarchos, SR, cp. 14 p. 1039d. (SVF III, 761).

¹⁰³ Lactantius, Div. Instit., V 11 (SVF III, 762).

¹⁰⁴ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 250.

a následovníky patří například Zenón z Tarzu, Diogenes Babylonský, Antipatros z Tarzu, Apollodoros ze Seleukie, Archedemos z Tarzu a Boethos ze Sidónu. Ti se ve svých spisech sebevraždě příliš nevěnují. Ve své etice, stejně jako jejich předchůdci, řadí smrt a sebevraždu mezi věci indiferentní.¹⁰⁵

3.2. Období střední Stoy

Začátkem druhé poloviny druhého století před Kristem se stoicismus přesouvá také do Říma. Nadále si však stoicismus udržoval pevné postavení i v Athénách. V roce 129 nastoupil po Antipatrovi do čela Stoy jakožto filozofické školy v Athénách Panaitios. V této době měl již stoicismus řadu jiných středisek po celém středozezemním světě. Poseidónios (kolem 135-50 př. Kr.), jenž přišel z Apameie, starobylého města na řece Orontu v Sýrii, zřídil – poté, co studoval u Panaitia v Athénách – školu na Rhodu. Cicero, který Rhodos navštívil mezi léty 79 až 77, získal k Poseidónovi trvalý obdiv.¹⁰⁶ Marcus Tullius Cicero byl eklektik čerpající ze stoické filozofie.

Na tomto místě bych také ráda zmínila případ Catona mladšího, jenž žil v letech 95 př. n. l. v Římě až 46 př. n. l., v Utice (blízko Kartága v dnešním Tunisu). Cato může být považován za vzor stoické sebevraždy. Zabil se kvůli zoufalství nad zbytečností občanské války, kterou vedl v Africe proti Caesarovi. Když byl v Utice obklíčen poté, co ho většina přátel již opustila, nechal si přinést Platónův dialog pojednávající o duši – *Faidón*. Zavřel se ve svém pokoji a marně hledal svůj meč. Meč schoval Catonův syn, zatímco on jedl. Cato tedy začal číst dialog a přikázal sluhovi, aby meč našel. Nechal si dokonce zavolat jednoho po druhém všechny své služebníky, kterým nařizoval, aby mu vrátili zbraň. Svě služebné dokonce bil, a to s provoláním, že jej chtějí vydat nepříteli. Syn a přátelé mezitím plakali a přemlouvali Catona. Cato jim tedy počal

¹⁰⁵ SVF, III, II část

¹⁰⁶ Long, A., *Hellénistická filosofie*, 2003, s. 148.

vyprávět o svých důvodech, proč chce zemřít. A právě tehdy mu jeho přítel jménem Demetrius poslal meč po neznámém dítěti. Cato jej vytáhl z pochvy, podíval se na ostří a řekl: „Teď jsem tvůj.“ Pozdě v noci, beze svědků, vzal Cato meč, a vrazil si jej do žaludeční oblasti. Nezemřel však hned, pádem z postele probudil a přivolal syna se sloužícími a lékařem.¹⁰⁷

Cato byl nalezen s velkou ránou v boku. Lékař se snažil ránu zašít, což mu však Cato nedovolil a do hodiny skončil. Mnoho z členů Catonovy rodiny také spáchalo sebevraždu. Catonova sebevražda se během staletí dočkala řady komentářů. Cicero a Caesar byli proti ní. Seneca však neshledával nic krásnějšího na zemi. Horatius mluvil o krásné smrti. Montaigne o největším příkladu odvahy. Napoleon o slabosti velké duše, o omylu stoika a skvrně na jeho životě. Lamartine napsal: „Myslím, že pokorná smrt posledního žebráka na slámě je vznešenější než Catonova uspěchaná smrt na ostří meče.“¹⁰⁸ Tento způsob sebevraždy pomocí rozpáraného břicha vzdáleně připomíná japonskou techniku harakiri, kterou zde praktikovali již od 12. století.¹⁰⁹

3.2.2. Marcus Tullius Cicero (106-43 př.n.l.)

Cicero byl slavný řečník a státník, žil však ve století bouřlivém. Římská republika byla v této době zmítána zápasy politickými i sociálními. Příčinami zápasů byla ekonomická situace, konkrétně majetková nerovnost, ústící mimo jiné také v krizi zemědělství. Bohatí optimáti, beroucí na sebe i moc politickou, bojují s chudými, tzv. populáry. Cicero se musel rozhodnout, na kterou stranu v období bojů se přidá. Vždy však obhajoval římskou republiku ve starém pojetí a snažil se ji v takovémto stavu i zachránit.¹¹⁰

¹⁰⁷ Monestier M., *Dějiny sebevražd*, 2003, s. 324.

¹⁰⁸ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 325.

¹⁰⁹ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 139-140.

¹¹⁰ Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, předmluva L. Svobody, s. 7.

Cicero, který byl proti sebevraždě bez povolení od boha, napsal: „Bůh má nad námi nejvyšší moc a nechce, abychom ze života odcházeli bez dovolení.“ Dodal však: „Ale když v nás dá zrodit oprávněné touze, tehdy má skutečně moudrý člověk bez lítosti přejít ze své temnoty k nebeskému světlu.“¹¹¹ Tento názor by se dal zformulovat jinými slovy Cicerona takto: „U člověka, u něhož převládají věci v souladu s přírodou, je lepší zůstat naživu. Ale u toho, u něhož převládají či se zdají převládat věci v rozporu s přírodou, je lepší ze života odejít.“¹¹²

Ciceronovo dílo je rozsáhlé. Za nejlepší spis bývá považováno dílo *O řečníku (De oratore)*, napsaný platónským až aristotelským dialogem, který se odehrává v jeho Tuskulsku. Dále napsal také šest knih *O státě (De re publica libri VI)*, *O zákonech (De legibus)* aj.¹¹³ Nás však bude nejvíce zajímat jeho kniha *Tuskulské hovory (Tusculanae disputationes)* o pěti knihách. Jsou věnovány Brutovi a vznikly v letech 44-45. Hovory jsou psány formou dialogu mezi učitelem a žákem. Kniha pojednává o podmínkách, které jsou nutné pro blažený život, Cicero se tedy zde zabývá etikou individuální. Zaměříme se na knihu první, pro nás stěžejní, pojednávající o opovrhování smrtí.¹¹⁴

Stejně jako Sókrates začíná i Cicero otázkou, na níž má odpovědět učenec. Tuto odpověď bude Cicero později vyvracet. Autor zde vysvětluje, proč smrt není zlem a věnuje se i sebevraždě. Posluchač tedy na počátku praví: „Podle mého názoru je smrt největší zlo.“¹¹⁵ Rozvíjí se dialog, ve kterém se dozvídáme, že podle mínění posluchače (žáka) jsou všichni nešťastní. Živí proto, že je zlo ve formě smrti teprve postihne, a mrtví proto, že je již postihlo. Učitel reaguje vysvětlením, že ten, kdo je již mrtvý, přece neexistuje. Nemůže tedy cítit neštěstí, ani jakýkoliv jiný

¹¹¹ Monestier M., *Dějiny sebevražd*, 2003, s. 325.

¹¹² Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 402.

¹¹³ Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, předmluva L. Svobody, s. 10-11.

¹¹⁴ Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, předmluva L. Svobody, s. 13-14.

¹¹⁵ Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, I, 9.

pocit. Posluchač tedy vyřkne svou druhou tezi: „Za největší neštěstí považuji totiž právě to, že nejsi, ačkoliv jsi byl.“¹¹⁶

I tuto tezi však Učitel vyvrátí. Mrtvý člověk není, nemůže být nešťastný, to by byl nešťastný již před svým narozením. Trpělivě Posluchači vysvětluje, že smrt samotná není zlo, poněvadž po smrti neexistuje další zlo. V další části bude Učitel Posluchači vysvětlovat, proč smrt není zlem, ale dokonce dobrem. Také naznačil, že se bude zabývat i něčím závažnějším. K výkladu nebude používat slova určitá a neměnná, kritizuje zde za to Pýthijského Apollóna.¹¹⁷

Pokud ztotožníme Cicerona s Učitelem tak můžeme říci, že Cicero udává 2 možnosti představující smrt. Buď je to rozchod duše s tělem, anebo současné zahynutí duše i těla. Pokud duše nezaniká hned, tak se může buď okamžitě rozptýlit, nebo trvá dlouho anebo věčně. Dále zde pátrá po původu duše, co ji tvoří. Podle stoika Zénóna je duše oheň, podle Platóna má duše tři části, Aristoteles zase obhajuje existenci tzv. pátého prvku.¹¹⁸ Cicero zde dále vykládá důkazy pro dočasnou nesmrtelnost duše, tedy že duše může existovat ještě nějakou dobu po smrti, ne však věčně.¹¹⁹

Nejlépe by se postoj Učitele ke smrti dal charakterizovat asi takto: „Jako nám naše narození přináší začátek všeho, stejně tak smrt přináší konec, a jako se nás nic netýkalo před narozením, nebude se nás nic týkat ani po smrti. Co v tom může být zlého, když se smrt netýká ani živých, ani mrtvých? Jedni už neexistují, druhé nezasáhne.“¹²⁰

Poté zde uvádí příklad Sókrata a vypití poháru bolehlavu, s kterým souhlasí. Zabývá se i dalšími slavnými úmrtími v historii, například

¹¹⁶ Cicero, M. T. *Tusc. disp.* I, 10-12.

¹¹⁷ Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, I, 13-17.

¹¹⁸ Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, I, 18-22.

¹¹⁹ Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, I, 77.

¹²⁰ Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, I, 91.

Catonovým.¹²¹ Na otázku, jak má být nakládáno s tělem po smrti, odpovídá jednoduše: po smrti nic nevnímáme, není tedy potřeba se o tělo nějak starat. Důležitější je duše, která tělo opouští. Sebevraždu jako takovou vidí vždy jako danou někým vyšším-od bohů. Podle Cicerona nemůže být za krátký považován takový život, který je naplněný ctností. Jako důvod odchodu z tohoto světa může být takový stav, kdy je již životní úděl naplněn. Je třeba nebýt zbytečně vystaven Štěštěně. Smrt není zlo, pokud je na příkaz bohů nebo samotné matky přírody.¹²²

Smrt je přirozenou součástí přírody. Příroda nám život půjčila, musí si jej tedy opět vyžádat zpět. Smrt je nevyhnutelná a proto by bylo pošetilé ji celý život brát jako zlo a žít tak v neštěstí. Podle Cicerona tedy není správné se smrti bát. Život bychom měli opustit ve štěstí, pokud se vyhneme bolesti. Znovu se zde objevuje nutnost znamení od boha k vykonání sebevraždy. Právo vzít si život je i u Cicerona spojeno s rozumem, je tedy spíše právem moudrého člověka, který je schopen rozpoznat znamení daná bohem, stejně jako u raných stoiků, Sókrata i Platóna. V této knize není téma sebevraždy ústředním motivem. Cicero nijak významně nezměnil pojetí sebevraždy oproti rané Stoe, a ani u něj téma zabití sebe sama nestojí v popředí zájmu. Větší posun v tomto tématu nastane až u Seneky, tedy v období pozdní Stoy. Stejně jako u Chrysippa, také u Cicerona nenacházíme podrobnější zkoumání důvodů, které mají ospravedlnit sebevraždu moudrého člověka.¹²³

3.3. Období pozdní Stoy

Třetí období Stoy se odehrává převážně na římské půdě, v době zvané císařská. Stoa byla tehdy jedinou filozofickou školou, která měla ještě významné představitele.¹²⁴ Římský stoicismus je spojen se třemi velkými jmény: Markem Aureliem, Epiktétem a Senekou. Právě tyto tři

¹²¹ Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, I, 74.

¹²² Cicero, M. T., *Tusc. disp.*, I, 94-119.

¹²³ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 255-256.

¹²⁴ Epiktétos, *Diss.* předmluva L. Svobody (s. 12).

osobnosti se seznámily se stoickou morálkou Západ v moderní době. Na rozdíl od starších stoiků, jejichž spisy se vesměs ztratily, jsou spisy stoiků doby císařské zachovány. Nejvíce informací o postoji stoiků k sebevraždě nám poskytne právě toto období.¹²⁵

Rané římské právo se inspirovalo řeckými zákoníky. O sebevrazech obsahuje analogická ustanovení, například odepření pohřbu. Mezi 2. a 1. stoletím před naším letopočtem se stoicismus rozšířil i do Říma, nejvíce se rozvíjel v období císařství. Především díky stoicismu a epikureismu začaly být posuzovány motivy při mravním a právním schvalování sebevraždy. Veřejné mínění nakonec sebevraždu přijalo, stejně tak jako zákony ve svém vlastním vývoji, byť s určitými omezeními. Stejně jako v Řecku bylo možno předložit důvody sebevraždy senátu, a ten rozhodl, zda bude žádost přijata či odmítnuta. Pro příklad můžeme uvést případ sebevraždy sedmadvaceti senátorů z Kapuy, spáchané po úvaze. S přibývajícím časem rostly i možné důvody k sebevraždě. Zákonodárci připouštěli téměř všechny, dokonce morálka v mnoha případech dobrovolnou smrt doporučovala.¹²⁶

V průběhu římské historie, která se téměř neliší od historie řecké, došlo k desítkám tisíc sebevražd. Sebevrazi se dovolávali při svých činech epikurejské a stoické filozofie. Až do konce císařství býval trestán pouze jeden případ, a to pokud se voják sebevraždou snažil vyhnout se vojenské službě. Když voják pokus o sebevraždu náhodou přežil, byl stejně potrestán smrtí, jeho závěť byla zrušena a veškerý majetek zabaven.¹²⁷

Praktikování stoicismu u Římanů způsobilo, že po každé prohrané bitvě okamžitě následovala vlna sebevražd, a to i mezi prostými důstojníky. Stoicismus a epikureismus umožnil mnoha lidem, kteří zjistili, že jejich ideály, jimiž se řídí a kterým věří, jsou systematicky potlačovány

---

¹²⁵ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 322.

¹²⁶ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 322.

¹²⁷ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 322.

a všude vítězí ti, jimiž opovrhovali, odejít ze života, který se podle nich nedal žít. Pro příklad lze uvést případ Cocceia Nerva, který byl proslulý vynikající znalec civilního i náboženského práva. Tento muž spáchal sebevraždu navzdory prosbám svého blízkého císaře Tiberia, protože byl zklamán hříchy své doby.¹²⁸

Augustovým založením římského císařství v roce 30 př. Kr. se uzavírá třetí a poslední století hellénistické epochy. Stoicismus se však rozvíjel ještě po mnoho dalších let. Počet stoiků v Římě byl vlastně v tomto období nejvyšší. Mezi stoiky se řadil epický básník Lucanus, satirik Persius a odpůrci tyranské vlády císařů Nerona a Domitiana – Thrasea Paetus, Helvidius Priscus, Musonius Rufus a mnozí další.¹²⁹

3.3.2. Lucius Annaeus Seneca (4 př. n. l. – 65 n. l.)

Lucius Annaeus Seneca, zv. Seneca Mladší patří k nejznámějším představitelům římské filozofie. Pro své úspěchy na poli politickém a řečnickém byl poslán do vyhnanství na Korsiku. Poté byl omilostněn a vrátil se zpět jako vychovatel budoucího císaře Nerona. Byl to však sám Neron, kdo Senekovi nařídil sebevraždu na základě obvinění z konspirace. Senekova smrt byla pro Řím totéž co Sókratova smrt pro Řecko. Seneca je autorem mnoha spisů, nejznámější jsou: *Výbor z listů Luciliovi*, *Další listy Luciliovi* nebo třeba soubor *O dobrodiních*. Seneca se často ve svých spisech zamýšlí nad smrtí, věnuje se etice. Například v traktátu *O hněvu* ve třetí knize uvádí prostředek proti hněvu; myšlenka na smrt je podle něj významným prostředkem k uklidnění zuřivosti a zloby.¹³⁰

Seneca zastával názor, že dobře umřít, znamená umřít bez odporu. Co je nutnost pro toho, kdo se smrti vzdává, není nutností pro toho, komu se zemřít chce. Není tedy dobré lpět na životě, protože dobrem není pouze žít, nýbrž dobře žít. Seneca smrt nevnímal jako zlo, ale prostou

¹²⁸ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 324.

¹²⁹ Long, A., *Hellénistická filosofie*, 2003, s. 255.

¹³⁰ Seneca, *Tranqu. an.*, úvod V. Bahníka, str. 7-9.

nutnost a nevyhnutelnost našeho života. Považoval ji za pouhý okamžik.¹³¹ Také zdůrazňoval obecnou platnost práva na sebevraždu, není pro něj důležitý pokyn z nebes jako pro rané Stoiky. Nyní uvedu několik úvah Seneky na téma smrti: „Bláznivý člověče, co tě trápí, čeho se bojíš? Kamkoliv se podíváš, všude je konec našich neduhů. Vidíš ten strom? Vede ke svobodě. Hledáš cestu ke svobodě? Najdeš ji v každém zrnku svého těla.“ „Myslet na smrt znamená myslet na svobodu. Líbí se ti žít. Nelíbí-li se ti to, vrať se, odkud jsi přišel.“ „Sebevražda je triumfem lidské vůle nad věcmi.“¹³² O svobodné lidské vůli je i následující Senekovo prohlášení: „Vybíráme si dobře loď, chceme-li se nalodit, nebo dům, kde chceme bydlet. Stejně tak máme právo vybrat si prostředek k odchodu ze života. Ve smrti bychom měli více než v čemkoli jiném uplatnit svou vlastní volbu.“¹³³ Tedy sebevražda je pro Seneku potvrzením lidské svobody.

Nyní se zaměříme na Senekovo dílo *Výbor z listů Luciliovi*. Sbíрка sto dvaceti čtyř listů Luciliovi-o deset let mladšímu příteli Seneky, vznikla v posledních třech letech Senekova života. V prvním listu Luciliovi se dozvídáme, že denně umíráme. Smrt bychom podle Seneky neměli vidět před sebou-velká její část je totiž již za námi. Celý náš minulý život je ve spárech smrti.¹³⁴ Smrt k nám tedy přichází postupně, každý den. Zlo, které je poslední, nemůže být velké. Smrti není třeba se bát, protože s námi v přítomnosti není-buď ještě nedošla, nebo již přešla. Podle autora je třeba se přestat strachovat o život, abychom mohli s klidnou myslí odejít a na životě zbytečně dlouho nelpět. Smrti se nemáme bát, měli bychom klidně čekat na poslední hodinu, protože jinak budou všechny naše hodiny neklidné. Seneca tvrdí, že: „Každý, komu nezáleží na vlastním životě, je pánem svého.“¹³⁵

¹³¹ <http://spqr.cz/content/smrt-my-antika> (nahlíženo 7.2.2013)

¹³² Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 406.

¹³³ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 15.

¹³⁴ Seneca, *Ep.* 1.

¹³⁵ Seneca, *Ep.* 4.

Ve čtyřiaadvacátém listě Luciliovi Seneca píše, že není třeba se tolik bát smrti, když se jejím dobrodiním všechn strach skončí. Sebevražda však by měla být čin rozvážný a ne bezdůvodný a ukvapený. Je potřeba vyhnout se chorobné touze po smrti.¹³⁶ Jedině proti stáří nelze nijak zakročit, tak jako můžeme doufat ve vyléčení v případě nemoci, smrt stářím je neodvratitelná, nemáme naději na přežití. Kdo nechce zemřít, jakoby vlastně nechtěl ani žít. Obavy ze smrti jsou tedy známkou pošetilosti a radostně smrt uvítá pouze ten, kdo se na ni dlouho připravoval.¹³⁷ Dobře umřít podle Seneky znamená umřít bez odporu. Na svůj konec máme myslet beze smutku.¹³⁸

O dobrovolné smrti pojednává především list sedmdesátý, kde Seneca sebevraždu opěvuje. Zde se dozvídáme, že není důležitá délka života, ale jeho kvalita. Dále také to, že mudrc má pátrat-pokud mu začne být osud podezřelý-zda si nemá vzít život. Je třeba zemřít dobře, tedy tak, abychom unikli nebezpečí špatného života. Podle autora je však pošetilé umřít ze strachu před smrtí, tedy spáchat sebevraždu před vykonáním trestu smrti katem. Pokud se však sebevraždou můžeme vyhnout mučivé smrti vykonané nepřitelem, je lepší sebevraždu vykonat. Při smrti jsme povinni mít ohled již pouze na sebe-nejlepší smrt je ta, která se nám líbí.¹³⁹ „Smrt není zlo. A co je tedy smrt?, zeptáš se. Je to jediná spravedlnost v lidském pokolení.“¹⁴⁰ Seneca dále říká, že žít se musíme učit celý život, stejně tak dlouho se však učíme i umírat.¹⁴¹ Smrt si činí na vše nárok. Je zákonem zemřít, ne trestem.¹⁴²

Stoická filosofie nenabízela útěchu před smrtí ve formě, jak ji můžeme znát z náboženství. Jejím úkolem nebylo utěšit či uchlácholit, ale pohlédnout smrti tváří v tvář a vyrovnat se s ní. Seneca se snažil vysvětlit,

---

¹³⁶ Seneca, *Ep.* 24.

¹³⁷ Seneca, *Ep.* 34.

¹³⁸ Seneca, *Ep.* 61.

¹³⁹ Seneca, *Ep.* 70.

¹⁴⁰ Seneca, *Ep.* 123.

¹⁴¹ Seneca, *Tranqu. an.*, III, 7 (s. 161).

¹⁴² Seneca, *Tranqu. an.*, IX, 1 (s. 317)

že smrt patří do řádu celosvětového kosmu, že je přirozenou součástí přírody a že bez ní by nebyl ani život.¹⁴³ Vzdal se starého názoru, že smrt a život jsou indiferentní. Senekův moudrý člověk je v zásadě do smrti zamilován, hledá přijatelnou záminku pro to, aby mohl zemřít.¹⁴⁴

3.3.3. Epiktétos (50 – 135 n. l.)

O životě Epiktéta víme pouze velmi málo spolehlivého. Již starověké zprávy o něm jsou hodně nepřesné a odporují si. Ani jeho věk není bezpečně zjištěn; obecně lze říci, že žil v druhé polovině II. století, tedy asi 50-135 po Kristu. Pocházel z Frygie, v Římě byl otrokem v domě Epafrodita. Epafroditos poznal Epiktétovo nadání a dal ho vyučovat u Musonia Rufa filozofii. Epiktétos se oddal filozofii stoické. Byl propuštěn na svobodu z otroctví a později vyučoval v Římě. Těšil se veliké přízni a oblibě. Roku 94 byl spolu s jinými filozofy vypovězen a odstěhoval se do Nikopole, kde později zemřel.¹⁴⁵

Epiktétos sám nepsal. Jeho učení zachoval a sepsal Arrian, jeden z jeho žáků. Existují čtyři knihy *Rozprav* (diatribai), zřejmě jen část většího celku, a *Rukověť* (encheiridion), která heslovitě zachycuje výtah z veškeré Epiktétovy moudrosti.¹⁴⁶

V díle *Moudrost stoika Epikteta* se dozvídáme, jaký byl Epiktétův postoj ke smrti například z tohoto úryvku: „Ale onemocním-li, co potom? – Budeš nemocen s klidnou myslí. – Kdo mě bude ošetřovat? – Bůh a přátelé. – Budu ležet jako lazar. – Ale jako muž. – Nemám příhodného obydlí. – V příhodném nemocen nebudeš? – Kdo mi připraví stravu? – Ti, kteří to dělají jiným; budeš stonat jako Manes. – Ale jaký bude konec nemoci? – Co jiného než smrt? Uvažuješ, že hlavním důvodem všeho zla, nestatečnosti, ba zbabělosti není člověku smrt, nýbrž spíše strach před smrtí? Proti němu se mi tedy utužuj; k tomu cíli ať míří všechny řeči,

¹⁴³ <http://spqr.cz/content/smrt-my-antika> (nahlíženo 7.2.2013)

¹⁴⁴ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 260.

¹⁴⁵ Epiktetos, *Moudrost stoika Epikteta*; 1996, předmluva J. Hrušky, s. 7.

¹⁴⁶ Epiktetos, *Moudrost stoika Epikteta*; 1996, předmluva J. Hrušky, s. 8.

cvičení, čtení, a poznáš, že jen tak se lidé osvobozují.“¹⁴⁷ Epiktétos tedy nabádá k překonání strachu ze smrti. Smrt je nevyhnutelná, a žít celý život ve strachu před ní je podle něj zbabělé a nízké. Celé toto krátké dílo poskládané z jednotlivých promluv, je protknuto zmínkami o smrti, protože ji Epiktétos bere jako nedílnou součást života.¹⁴⁸ V kapitole O tvrdohlavých přímo říká: „Chci zemřít, donutíš-li mě k tomu (abych změnil úmysl). – Proč, člověče? Co se stalo? – Rozhodl jsem se.“¹⁴⁹

Dále lze jeho vztah ke smrti vyčíst z díla *Rukojeť: Rozpravy*. Zde hned na začátku *Rozprav* říká: „Musíme to, co je v naší moci, učinit co nejlepším a všeho ostatního užívat tak, jak je to od přírody. Jak je to tedy od přírody? Jak chce bůh.“ Podle Epiktéta bychom se měli zajímat pouze věcmi, které jsou v naší moci. V druhém díle *Rozprav* nalezneme chválu na výrok neznámého básníka, který pronesl: „Smrt není hrozná, hrozná je smrt hanebná.“¹⁵⁰ Epiktétos zde představuje své myšlenky týkající se strachu ze smrti. Neměli bychom se proti smrti bránit útekem a projevovat vůči ní nevšímavost a bezstarostnost až nezájem. Smrt není „strašák“, kterýžto pojem použil pro popis vztahu lidí ke smrti již Sokrates. Smrt nebo bolest nejsou hrozné, ale strach ze smrti nebo z bolesti hrozný je zde je opět odkaz na věci, které nezměníme, a kterých se tudíž nemáme bát. Smrt přijde i proti naší vůli, nic s tím neuděláme, neměli bychom z ní mít strach. Měli bychom se zbavit strachu, protože strach se neslučuje se svobodou. Teprve člověk zbavený strachu se stává svobodným. Ke zbavení se strachu potřebujeme hlavně rozum. Dozvídáme se také, že smrt hladověním byl obvyklý způsob stoické sebevraždy.¹⁵¹

Výstižný je také následující úryvek z knihy: „Epiktéte, už to déle nesneseme, abychom byli s tímto bídným tělem spoutáni a dávali mu jíst a pít a dopřávali mu odpočinku a myli se s ním, a pak se pro ně a za ně

¹⁴⁷ Epiktétos, *Moudrost stoika Epikteta*; 1996, s. 113.

¹⁴⁸ Epiktétos, *Moudrost stoika Epikteta*, 1996, s. 54.

¹⁴⁹ Epiktétos, *Moudrost stoika Epikteta*, 1996, s. 65.

¹⁵⁰ Epiktétos, *Diss.*, II, 1(s. 126).

¹⁵¹ Epiktétos, *Diss.* poznámky k II knize (s. 380).

kdekomu přizpůsobovali. Nejsou-li toto všechno lhostejné věci a naprosto beze vztahu k nám? A což smrt je zlo? A což nejsme s bohem jaksi spřízněni a nepřišli jsme odtamtud? Dovol nám odejít tam, odkud jsme přišli, dovol, abychom se už konečně vyprostili z těch pout, která nás svírají a tíží. Tady jsou lupiči a zloději a soudy a ti, kterým říkají „vladaři“, neboť se o sobě domnívají, že mají nějakou moc nad námi právě pro to bídné tělo a jeho potřeby. Dovol, abychom jim ukázali, že nemají moc nad ničím!“¹⁵² Na tato slova Epiktétos odpovídá: „Lidé, vyčkejte boha! Až on vám dá znamení a této služby vás zprostí, tehdy se odeberte k němu! Ale prozatím trpělivě pobývej na tom stanovišti, na které vás postavil on! Vždyť je namále toho vašeho pobytu zde a těm, kteří takto smýšlejí, není nesnadný. Neboť který vladař nebo který zloděj nebo které soudy jsou ještě dále postrachem těm, který si tělo a jeho statky tak docela nic necení? Zůstaňte, neodcházejte nerozvázně!“¹⁵³ Epiktétos v tomto svém výroku upozorňuje na provázanost těla a duše. Také zde dává najevo, že opustit život bychom neměli bezdůvodně, a že důvod nám dává Bůh. Pouze Bůh nám sesílá znamení k ukončení života. S tímto pojetím sebevraždy až po znamení od Boha jsme se setkali již v dřívějších obdobích stoy-v rané stoe konkrétně. Epiktétos se stejně jako například Cicero bohatě odkazuje k dřívějším myslitelům, nejvíce k Sókratovi. Navazuje však i na kynismus.

Epiktétos k sebevraždě nutně vyžaduje znamení od boha. Nepovoluje sebevraždu před tímto znamením, taková sebevražda by byla nerozvážná. Je tedy nutné akt sebevraždy velmi dobře promyslet. Bůh nás stvořil v tomto světě a povolá si nás zpět k sobě, ovšem až v pravý čas. Epiktétos znovu a znovu zdůrazňuje indiferentní povahu smrti.¹⁵⁴

---

¹⁵² Epiktétos, *Diss.* I, 9 (s. 74).

¹⁵³ Epiktétos, *Diss.* I, 9 (s. 75).

¹⁵⁴ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 261.

Epiktétos říkal: „Kdyby mohl člověk předvídat budoucnost, sám by zatoužil po nemoci, zmrzačení, smrti, protože by si uvědomoval, že na základě mravního řádu tohoto světa je mu tento úkol uložen.“¹⁵⁵

3.3.4. Marcus Aurelius Antoninus (121 – 180 n. l.)

Marcus Aurelius byl adoptivním synem Antonia Pia. Byl znám svými filozofickými zájmy, bohužel však průběh jeho panování jej donutil být spíše vojákem než filozofem. Jeho kniha *Hovory k sobě*, o které ještě později pojednáme detailněji, je pravděpodobně nejznámější knihou, jakou kdy napsal panovník. V této knize Aurelius odhaluje své nejhlubší vlastní úvahy. Dílo je psáno v řečtině a autor jej původně nechtěl zveřejnit. Zastává filozofii odříkavosti, čerpání vnitřní síly k překonání těžkého údělu a tvrdou morálku.¹⁵⁶

Hned na začátku druhé knihy *Hovorů k sobě* Marcus Aurelius promlouvá o dobru a zlu: „Hned ráno k sobě promlouvej takto: Setkám se s člověkem všetečným, nevděčným, domýšlivým, potutelným, závistivým a sobeckým. Všechny tyto vady vyplývají z jejich neznalosti dobra a zla. Já však jsem dospěl k poznání, že dobro svou přirozeností je krásné a zlo je ošklivé a že také přirozenost právě toho, kdo chybí, je příbuzná s mou, nikoli snad účastí na téže krvi nebo rodu, nýbrž na témž rozumu a jeho božském podílu: nemohu tedy od nikoho z nich utrpět škodu, neboť nikým se nedám zlákat k ničemu ošklivému: také se však nemohu na svého příbuzného hněvat ani se s ním nepřátelit, neboť jsme stvořeni k součinnosti, zrovna jako nohy, ruce, jako oční víčka a obě čelisti.“¹⁵⁷

Aurelius radí, abychom jednali, mysleli a mluvili ustavičně tak, jako bychom se měli rozloučit se životem. Pokud bohové existují, tak odchod z tohoto světa není pranic hrozného, protože bohové nás v žádné zlo jistě neuvrhnu. Pokud bohové nejsou, nebo pokud se o lidské věci nestarají, proč dále žít ve světě bez bohů a bez prozřetelnosti? Podle Marka Aurelia

¹⁵⁵ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 322.

¹⁵⁶ <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1482> (náhled 7.2.2013)

¹⁵⁷ Marcus Aurelius. *Med.* II, 1.

Antonia však bohové jsou a starají se o lidi. Bohové vložili v moc člověka, aby neupadl v opravdové zlo. Smrt, život, sláva i ponížení, bolest i rozkoš, bohatství i chudoba se dějí dobrým lidem stejně tak jako i zlým, bez rozdílu. Tedy toto není ani krásné, ani ošklivé; tedy ani dobro, ani zlo. Marcus Aurelius zde navazuje na tradici ostatních stoiků, kteří smrt považují za cosi indiferentního, tedy neobjevuje se zde žádný převratný přístup k tématu smrti.¹⁵⁸

Marcus Aurelius odpovídá na otázku, co je to zemřít, takto: „Přihlédneme-li k věci samé o sobě a odloučíme-li od ní rozumovým rozbořem všechny domysly obraznosti, pak nebudeme pokládat smrt za nic jiného než za úkon přírody. Bojí-li se však někdo úkonu přírody, je dítě. Ale smrt je nejen úkon přírody, nýbrž přírodě dokonce prospívá.“¹⁵⁹ Dále také říká: „Kdo pokládá sebevraždu za zločin, ten nevidí, že zavírá cestu ke svobodě. Ztratil jsi čest? Odejdi v klidu ze života.“¹⁶⁰

Na začátku knihy třetí se dozvídáme, že je potřeba rozjímat o tom, kdy ukončit svůj život ještě předtím, než již naše tělo společně s mozkiem přestane správně fungovat-rozjímat o smrti by se mělo tedy dříve, než až ve stáří.¹⁶¹ Stoici se stáří, tedy ztráty intelektuálních schopností, velmi báli. Smrt je podle autora něco podobného jako zrození: tajemství přírody, sloučení prvků a jejich rozloučení, ale naprosto nic, zač by se kdo měl hanbit, neboť není v rozporu s přirozeností rozumného tvora ani se způsobem jeho vybavení.¹⁶² Je potřeba zamyslet se nad lidmi, kteří úzkostlivě lpěli na životě. V čem mají výhodu oproti předčasně zemřelým? Podle Aurelia v ničem, nezáleží ani na tom, jak by život dlouhý.¹⁶³

---

¹⁵⁸ Marcus Aurelius. *Med.* II, 11.

¹⁵⁹ Marcus Aurelius. *Med.* II, 12.

¹⁶⁰ Monestier M., *Dějiny sebevražd*; 2003, s. 404.

¹⁶¹ Marcus Aurelius. *Med.* III, 1.

¹⁶² Marcus Aurelius. *Med.* IV, 5.

¹⁶³ Marcus Aurelius. *Med.* IV, 50.

V šesté knize se dozvídáme, že smrt je odpočinutí od smyslových rozporů, od záchvěvů chtíčů, od trmácení rozumu a odloučení od těla.¹⁶⁴ „Ale život nemá pro mne cenu, jestliže to nevykonám! Odejdi tedy ze života v dobré vůli, jako umírá ten, kdo svůj úkol koná, a zároveň smířen s tím, co se ti staví do cesty!“¹⁶⁵ Tato pasáž osmé knihy je důkazem toho, že Marcus Aurelius Antonius souhlasí se sebevraždou v tom případě, pokud nám něco brání v našem přesvědčení, vykonání našeho cíle. Smrtí nemáme pohrdat, ale ochotně se s ní smířit, protože je to jedna z věcí, které příroda chce, stejně tak jako například abychom dospěli a zestárli. K smrti se podle autora knihy nemáme chovat lhostejně, odmítavě ani pohrdavě. Máme ji očekávat jako kterýkoliv jiný přirozený úkon. Dokonce je zde řečeno: „Přijď milá Smrti raději dřív, nežli se nakonec také sám zapomenu!“¹⁶⁶

„Hleď se tedy dopracovat těchto několika málo jmen, a máš-li sílu při nich vytrvat, vytrvej, jako bys byl přesídlil na nějaké ostrovy blažených; pakli pozoruješ, že těchto jmen pozbýváš a nemáš sílu si je uhájit, mužně odejdi v nějaký kout, kde by sis je udržel, anebo vůbec odejdi ze života, ale nikoli rozhněván, nýbrž bez okolků, dobrovolně a skromně, a aspoň toho jediného jsi v životě dosáhl: že jsi takto odešel.“¹⁶⁷ Sebevražda by tedy měla být správně vykonána jako klidný, rozvážný čin, a to pokud možno ne okázale. Takovýto dobrovolný odchod ze života Marcus Aurelius doporučuje.

Marcus Aurelius byl vděčným čtenářem Epiktéta. Markovy názory jsou však rozmanitější než názory jeho předchůdce. Jsou například plné rozporů ohledně sebevraždy. Na jedné straně cituje Epiktéta: „je-li zde příliš mnoho kouře, opusť dům; smrt je východiskem z přemíry potíží“¹⁶⁸,

¹⁶⁴ Marcus Aurelius. *Med.* VI, 28.

¹⁶⁵ Marcus Aurelius. *Med.* VIII, 47.

¹⁶⁶ Marcus Aurelius. *Med.* IX, 3.

¹⁶⁷ Marcus Aurelius. *Med.* X, 8.

¹⁶⁸ Marcus Aurelius. *Med.* V, 29.

na druhé straně u něj najdeme i epikúrejské či dokonce kynické pasáže.¹⁶⁹

Pokud bychom chtěli nalézt alespoň částečnou kritiku stoického pojetí sebevraždy, musíme hledat mimo stoickou školu. Tématem sebevraždy a komentáři k jejímu starověkému pojetí se později ve středověku zabýval například i Augustinus, a to v první knize díla *O boží obci*. Augustinus zde stejně jako Marcus Aurelius poukazuje na sepětí sebevraždy s hrdostí.¹⁷⁰

---

¹⁶⁹ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 263.

¹⁷⁰ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 264-5.

4. Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo podat přehled vývoje vztahu stoiků ke smrti a sebevraždě. Začátek práce pojednává o klasickém období řecké filozofie reprezentovaném kyniky, Platónem a Aristotelem, protože z nich mnozí stoici myšlenkově čerpají.

Platón v podstatě sebevraždu odmítá, pouze bůh může rozhodnout, kdy nás stvoří a stejně tak i zničí. Vztít si sami život můžeme, pouze pokud dostaneme znamení od našeho vlastníka-Boha. Tato skutečnost se objevuje ve všech pozdějších obdobích Stoy. Aristoteles považuje sebevraždu za odsouzeníhodnou za všech okolností. Na rozdíl od Platóna nepovažuje duši za nesmrtelnou. Kynikové smrt i sebevraždu považují za něco indiferentního, tedy lhostejného. Sebevraždu praktikují na rozdíl od Platóna mnohem častěji, nepotřebují pouze znamení od boha. Důvodem k sebevraždě dle nich může být například nemožnost žít rozumně.

Mnoho z učení kyniků i klasického období řecké filozofie přebrali stoici. Stoikové sebevraždu považují za konečné potvrzení lidské svobody. V rané a střední Stoe není sebevražda klíčovým tématem, změna nastává až v následujících etapách, a to zejména u Seneky, Epiktéta a Marka Aurelia Antonia, kteří pojmají sebevraždu jako zvláštní projev svobody. Podle všech stoiků je jen naše rozhodnutí, zda budeme setrvávat na tomto světě. Pro rané stoiky jsou život, stejně jako smrt, lhostejné-indiferentní. Mezi rané stoiky řadíme Zenóna z Kitia, zakladatele stoické školy, který sám spáchal sebevraždu po znamení od Boha. Jeho žáky byli Héřillos z Kartága, Dionýsios z Hérakleie a Kleantes z Assu. Kleantes převzal po Zenónovi vedení stoické školy. Možná nejzásadnější postavou byl Chrysippos ze Soloi, který i nadále považuje smrt za věc indiferentní. Ve svých dílech stoici ukazují cestu, co má člověk dělat proto, aby žil ctnostně. A také radí, kdy je vhodný okamžik k odchodu ze života. Někteří stoici se například obávali stáří a

s ním spojené bolesti a ztráty intelektuálních schopností. Než stárnout, zvolili raději dobrovolnou smrt. Raní stoici nic nepřikazují ani neodsuzují. Jejich názor na sebevraždu by se dal shrnout takto: "Dveře jsou otevřeny, ale neodcházej bez důvodu." Sebevražda je nejvyšším projevem mravní svobody, ale není to útek. Smrt je nevyhnutelnou součástí přírody, je tedy nesmyslné se jí bát nebo proti ní revoltovat-ať chceme či nechceme, jednou přijde.

Názory střední Stoy nám ve svých převážně etických dílech přibližuje Cicero. Střední Stoa nepřinesla v otázce sebevražd žádnou zásadní změnu oproti Stoe rané. Cicero se stejně jako ranní stoici zabývá znameními od Boha. Sebevražda je i v tomto období věcí indiferentní. Pozdní Stoa reprezentovaná Senekou, Epiktétem a Markem Aureliem se pojetím sebevraždy a smrti zabývá intenzivněji. Sebevražda podle Marka Aurelia Antonia by měla být správně vykonána jako klidný, rozvážný a rozumný čin, a to pokud možno ne okázale, na znamení Boha. I pro něj je sebevražda věcí indiferentní, v ničem se výrazně neliší od rané Stoy. Seneca se snažil vysvětlit, že smrt patří do řádu celosvětového kosmu, že je přirozenou součástí přírody i bez nutné existence Bohů a že bez ní by nebyl ani život. Seneca smrt nevnímal jako zlo, ale prostou nutnost a nevyhnutelnost našeho života. Považoval ji za pouhý okamžik. Pro Seneku je sebevražda námětem jeho neustálých úvah.¹⁷¹ Seneca nevyžaduje znamení od Boha, a sebevražda by dle něj měla být dostupná všem lidem bez rozdílu, čímž se vzdaluje od učení rané Stoy. Epiktétos však stejně jako například Platón k sebevraždě toto znamení od Boha vyžaduje-sebevražda by dle něj také měla být velmi dobře promyšlena. Stejně jako ranní stoici řadí sebevraždu mezi věci indiferentní.

Lze tedy říci, že zatímco Platón i Aristoteles sebevraždu až na vzácné výjimky, kterými mohou být znamení od Boha, odsuzují, změna přichází až s kyniky a jejich pojetím sebevraždy jako zcela lhostejné, tedy

---

¹⁷¹ RIST, John. M. *Stoická filosofie*. 1998. s. 256.

indiferentní, věci. Stejný názor je zastáván i ranými stoiky a ve svém díle jej dále rozvíjí i Cicero. Pozdní stoici sebevraždu připouští. Marcus Aurelius ji stále považuje za věc lhostejnou. Seneca se ve svých dílech smrtí i sebevraždou zabývá nejintenzivněji. Smrt je podle něj neoddělitelnou součástí života, není to žádné zlo. Pro Seneku je důležité samotné právo na smrt. Epiktétos stejně jako Platón k sebevraždě vyžaduje znamení od Boha. V celé pozdní Stoe je sebevražda vnímána jako vyjádření svobody.

5. SEZNAM CITOVANÝCH SPISŮ A ZKRATEK ANTICKÝCH AUTORŮ

ARISTOTELÉS-ARISTOTELES

EN Ethica Nicomachea (Etika Nikomachova)

AURELIUS, MARCUS A. ANTONIUS

Med. Meditationes (Hovory k sobě)

CICERO

Tusc. disp. Tusculanae disputationes (Tuskulské hovory)

DIOGENÉS LAERTIOS-DIOGENES LAËRTIUS

DL Vitae philosophorum (Životopisy filozofů=Životy,
názory a výroky proslulých filozofů)

EPIFANIOS-EPIPHANIUS

Adv. haer. Adversus haereses (Proti herezím)

EPIKTÉTOS-EPICTETUS

Diss. Dissertationes (Rozpravy)

LACTANTIUS

Div. instit. Divinae institutiones (Základy theologie)

NEMESIOS-NEMESIUS

De nat. hom. De natura hominis (O přirozenosti člověka)

PLATÓN-PLATO

Leg. Leges (Zákony)

Phd. Phaedo (Faidón)

PLÚTARCHOS-PLUTARCHUS

SR De Stoicorum repugnantiiis (O rozporech v učení stoiků)

SENECA

Ep. Ad Lucilium epistulae morales (Listy Luciliovi o mravnosti)

Tranqu. an. De tranquillitate animi (O duševním klidu)

SBÍRKY ZLOMKŮ ANTICKÝCH AUTORŮ

SVF Stoicorum veterum fragmenta

STOBAIOS-STOBAEUS

Ecl. Eclogae physicae et ethicae (Vybrané stati z přírodní filosofie a etiky)

6. Seznam použité literatury a pramenů

6.1. Primární literatura

ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. přel. A. Kříž. 2. rozšíř. vyd., Praha: Rezek, 1996. ISBN 80-901796-7-3.

AURELIUS, Marcus. A. Antoninus. *Hovory k sobě*. přel. R. Kuthan. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0799-5.

CICERO, M. T. *Tuskulské hovory*. přel. V. Bahník. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1976, ISBN 25-068-76

DIOGENES, L. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Přel. A. Kolár. 2. vyd., Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1995. ISBN 80-901916-3-0.

EPIKTETOS, *Moudrost stoika Epikteta*; Přel. J. Hruša, 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996, ISBN 80-7198-047-1

EPIKTETOS, *Rukojeť: Rozpravy*; přel. R. Kuthan., 2. vyd. Praha: Svoboda, 1972, ISBN NEUVEDENO

PLATÓN, Faidon, přel. F. Novotný, 4. vyd. Praha: Oikoymenh, 2000, ISBN 80-86005-26-7

PLATÓN, *Zákony*, přel. F. Novotný, 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997, ISBN 80-86005-31-3

SENECA, L. A. *Výbor z listů Lucilioví*. přel. B. Ryba. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1987, ISBN NEUVEDENO

SENECA, L. A., *O duševním klidu*; přel. V. Bahník, 1. vyd. Praha: Odeon, 1999, ISBN 80-207-1020-5

Zlomky starých stoiků. přel. M. Okál. 1.vyd. Bratislava: Pravda, 1984, ISBN NEUVEDENO

6.2. Sekundární literatura

ASMUS, V. F. *Antická filozofie*. přel. J. Zounar. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1986, ISBN NEUVEDENO.

BLECHA, I., *Filosofie*, 4. vyd. Olomouc, 2004, ISBN 80-7182-147-0

GAHÉR, František, *Princípy stoickej fyziky I*, Univerzita Komenského v Bratislavě, Filozofická fakulta,
http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/klmv/PRINCIPY_STOICKEJ_FYZIKY_I.pdf (1.2.2013)

HRADEČNÝ, P., a kol. *Dějiny Řecka*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1998, ISBN 80-7106-192-1.

KALAŠ, Andrej. *Stoická etika*. Pro-fil, 22.5.2002,
http://profil.muni.cz/01_2002/kalas_stoicka-etika.html (1.2.2013)

LONG, A. *Hellénistická filozofie*. přel. P. Kolev. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2003. ISBN 80-7298-077-7

MONESTIER, M., *Dějiny sebevražd*; přel. V. Čadský. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2003, ISBN 80-903001-8-9

SVOBODA, L., a kol. *Encyklopedie antiky*, 1. vyd. Praha: Academia, 1973, ISBN NEUVEDENO

RIST, JOHN. M., *Stoická filozofie*. Přel. K. Thein. 1. vyd., Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-06-5.

6.2.2. Internetové zdroje

<http://spqr.cz/content/smrt-my-antika> (nahlíženo 7.2.2013)

<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1482> (nahlíženo 7.2.2013)

7. Resumé

In my bachelor thesis I address the subject of suicide and death in the period of stoicism. There are presented opinions cynics philosophical school, as well as Socrates, Plato and Aristotle too. Stoic philosophy in many of them draws and is based on them. The main part is devoted to Stoic philosophy, which is divided into three stages - early, mid and late stoicism.

Plato and Aristotle disagrees with suicide. Cynics philosophical practiced it very often; suicide is for them an indifferent thing. Suicide is not the main theme in the early Stoic era. Early Stoic era is represented for example by Zeno of Kytia, Cleanthes and Chrysippos. Stoics refuse suicide without reason. God can give us the reason. Middle Stoic era represented by Cicero did not bring any major change from early Stoic era. Suicide is still an indifferent thing. Late Stoic era deals with the theme suicide at the most. Late Stoic era is represented by Seneca, Marcus Aurelius and Epictetus. According to Marcus Aurelius suicide should be done as a calm, deliberate act. For Seneca death is not evil, it is a part of nature, therefore, is inevitable. Epictetus as Plato needs a sign from God to do suicide.